

DE VLAAMSE HANZEN
OPNIEUW BELICHT *

DOOR

Carlos WYFFELS

* Over dit onderwerp hebben we een lezing gehouden voor de Klasse der Letteren op 17 juni 1971 (zie *Jaarboek 1971*, bl. 164-165). Wegens te drukke ambtsbezigheden hadden we voor lange jaren niet meer de gelegenheid de tekst voor publikatie voor te bereiden.

Hansa kwam tijdens de middeleeuwen voor in Engeland en op het continent in een gebied begrensd door de Seine en de Oostzee, de Noordzee en de Donau. Het woord heeft twee hoofdbetekeningen : die van handelsheffing en die van koopliedenvereniging. Het onderscheid moet worden beklemtoond, omdat hanzeheffing meestal voorkwam zonder hanzevereniging.

Hanze, als recht door kooplieden betaald, heeft verschillende vormen aangenomen en de inning geschiedde op diverse wijzen. Het is hier niet de bedoeling daar dieper op in te gaan ¹. We stippen alleen aan dat het hanzerecht in Duitsland, Frankrijk en Engeland in oorsprong een landsheerlijk recht is geweest, dat door de vorst rechtstreeks werd geheven of, met zijn instemming, door een stad of een koopliedengild. Anderzijds werd het hanzerecht in die landen geheven in verband met de handel in een stad (bv. op de burgers en de buitenlandse handelaars te Lübeck en te Bremen, eind 12de eeuw), in een streek (de Lübeckse kooplui betaalden hanze in het hertogdom Saksen) of in het land zelf (Groot-Brittannië), maar niet met betrekking tot de handel in het buitenland.

In Engeland gaat de hanze samen met het koopliedengild : zonder gild is een hanze niet denkbaar. Men kan er de hanze beschouwen als een facet van het gild, namelijk als een groepering van kooplieden van het gild uit hoofde van hun handelsactiviteit buiten de stad, maar binnen de grenzen van het koninkrijk. Het gild was bevoegd voor de handel binnen de stad ; het gild optredend als hanzevereniging voor de binnenlandse handel buiten de stad.

In Vlaanderen en aangrenzende gebieden laat *hansa* zich bestuderen in betrekkelijk veel teksten van de 11de tot en met de 13de eeuw. In enkele bijdragen heeft Hans Van Werveke ze systematisch en zeer kritisch aan een nieuw onderzoek onderworpen ². Hij toonde aan dat *hansa* in Vlaanderen gemeenschappelijke kenmerken vertoonden die ze van andere duidelijk onderscheiden. Hij legde hun essentiële trekken vast en zette tal van verkeerde

¹ W. STEIN, *Hansa*, in : Hansische Geschichtsblätter, 1909, 53-113. We vatten hierna in enkele volzinnen, aldus op fel vereenvoudigde wijze, de uiteenzetting van de auteur samen, ten einde de eigen kenmerken van de hanzen in Vlaanderen en aangrenzende gebieden beter tot uiting te laten komen.

² *Les „statuts” latins et les „statuts” français de la Hanse flamande de Londres*, in : Bull. Comm. roy. Hist., CXVIII, 1953, 289-320 ; „*Hansa*” in *Vlaanderen en aangrenzende gebieden*, in : Handelingen van het genootschap „Société d’Émulation” te Brugge, XC, 1953, 5-42 ; *Das Wesen der flandrischen Hansens*, in : Hansische Geschichtsblätter, 76. Jahrgang, 1958, 7-20.

voorstellingen recht. Kort samengevat kwam hij tot volgende bevindingen. De hanze, als heffing, was een bijdrage in oorsprong geëist op buitenlandse markten in Duitsland, Engeland of Frankrijk, door Vlaamse handelaars van stads- of landgenoten, vooraleer dezen toegang verkregen tot die markten. Dat recht werd slechts eenmaal geheven, namelijk bij het eerste bezoek van een koopman aan het buitenland en het was van louter private aard. Kooplui die hanze hadden betaald vormden dikwijls een vereniging, eveneens hanze geheten (Gent, Sint-Omaars, Vlaamse hanze van Londen). Die vereniging was oorspronkelijk actief in het buitenland, later ook in de stad. In sommige gevallen, namelijk wanneer het hanzerecht door een koopliedengild werd geheven (Valenciën 11de eeuw, Mechelen, Antwerpen en Middelburg, eind 13de eeuw), kwam geen hanzevereniging tot stand. Hanze werd geheven en hanzegroeperingen werden opgericht niet met het doel buitenlandse handel te bevorderen, maar hem in handen te houden van een beperkt aantal rijke koopmangeslachten, waarbij soms duidelijk een tendens tot invoering van de feitelijke erfelijkheid van het lidmaatschap naar voor trad. De reden van hun oprichting was dus ongewenste concurrentie te weren.

Enkele, meestal betrekkelijk recente koopliedenverenigingen buiten het Vlaamse gebied in de brede zin, die in de teksten wel eens hanze geheten worden, hebben in werkelijkheid weinig of niets gemeen met de Vlaamse hanzen. Zo de vereniging van de „marchands de l'eau” te Parijs, die het monopolie bezat van de scheepvaart op de Seine tussen Mantes en Parijs. Ze wordt voor het eerst vermeld in 1171. In een document van 1205 wordt een lid ervan „mercator hansatus” geheten. Over buitenlandse handel wordt eigenlijk niet gesproken, alleen over de scheepvaart op de Seine. In de 13de eeuw doet het monopolieprivilegie zich voor als door de vorst toegekend³.

In Engelse bronnen uit de 13de eeuw is sprake van een groepering van kooplieden van Amiens, Corbie en Nesle, die een geprivilegieerde handelsnederzetting bezaten te Londen. Volgens een overeenkomst uit 1237 tussen de stad Londen en genoemde kooplieden gaat het om hun voorrechten in Londen, hoofdzakelijk in verband met de weedhandel⁴. Elders wordt die bevoorrechte koopliedengroepering betiteld als hanze⁵.

De Duitse steden Keulen, Dortmund, Soest, Hamburg en Lübeck bezaten tijdens de 13de eeuw in Londen handelskantoren die het resultaat waren van toekenningen van hanzerecht (d.w.z. het recht om handel te drijven in het koninkrijk) door de Engelse overheden, waardoor ze een bestanddeel der

³ G. HUISMAN, *La juridiction de la Municipalité parisienne de saint Louis à Charles VII*, Parijs, 1912, 6 en vlg.; H. PIRENNE, *À propos de la hanse parisienne des marchands de l'eau*, in: *Les villes et les institutions urbaines*, II, Parijs-Brussel, 1939, 193-197.

⁴ H. T. RILEY, *Munimenta gildhallae Londoniensis*, II, pars I, 64-66.

⁵ *Ibidem*, 71; R. P. SHARPE, *Calendar of letter-books, Letter-Book B (a. A.O. 1275-1312)*, Londen, 1900, 77.

Engelse constitutie waren geworden ⁶. Van een vaste, door de Engelsen bevoorrechte handelsnederzetting is bij de Vlaamse hanzen geen spoor te ontwaren.

Aan de hand van de bronnen die voorheen en ook door Van Werveke gebruikt werden, namelijk hoofdzakelijk statuten en artikels uit stedelijke privilegiën en reglementen, werd de oorsprong bestudeerd van de hanzen in Vlaanderen en aangrenzende gebieden en de essentiële trekken ervan verenigd in een statisch en enigszins theoretisch beeld, omdat die bronnen eigenlijk niet méér toelaten. Men ontbeerde aldus een blik in het leven zelf van die verenigingen en in hun samenstelling, alsmede een schema van hun evolutie over meerdere eeuwen heen.

Jaren geleden, maar kort na de studies van Van Werveke, hebben we met behulp van twee reeds lang bekende maar praktisch nooit gebruikte teksten dergelijk onderzoek verricht, dat aanleiding heeft gegeven tot twee bijdragen ⁷. Het ging om de jaarlijkse lijsten van nieuwe leden van de Vlaamse hanze van Londen, die staan in de stadsrekeningen van Brugge tussen 1281 en 1299 ⁸, en om het register van de hanze van Sint-Omaars, dat de lijst van kort voor 1241 van alle leden van die hanze bevat evenals de periodieke of jaarlijkse lijsten van nieuwe leden tussen 1241 en 4 januari 1369 ⁹, aangevuld met tal van niet benutte gegevens uit diverse bronnen.

In de bladzijden die volgen zullen de resultaten van die twee studies worden aangewend om het beeld en de evolutie van de Vlaamse hanzen gevoelig aan te vullen. Daarenboven wordt een poging gedaan om de bestaansredenen van de hanzen van een totaal nieuw standpunt uit te benaderen.

Het eerste punt waarop hier speciaal de aandacht gevestigd wordt betreft de ontwikkeling van de Vlaamse hanzen van private verenigingen tot officiële organismen. Er werd tot nu toe algemeen aangenomen dat de hanzen, vanaf hun ontstaan tot het einde van de 13de eeuw, dus praktisch tot het verdwijnen van de meeste onder hen, private koopliedenorganisaties zijn gebleven. En men krijgt inderdaad die indruk wanneer men de statuten van de hanze van Sint-

⁶ STEIN, *op. cit.*, 101; J. SCHNEIDER, *Les villes allemandes au moyen âge*, in: La Ville. Deuxième partie: Institutions économiques et sociales (Rec. Soc. Jean Bodin, VII), Brussel, 1955, 461.

⁷ C. WYFFELS, *De Vlaamse Hanze van Londen op het einde van de 13de eeuw*, in: Hand. „Soc. d'Émul.” te Brugge, XCVII, 1960, 7-30; IDEM, *Hanse, grands marchands et patriciens de Saint-Omer* (Soc. acad. Antiq. Morinie, Mém. XXXVIII), Saint-Omer, [1962]. — Recentelijk hebben we een kort artikel, zonder voetnoten, gewijd aan *Hanzen in westelijk Vlaanderen*, in: De Franse Nederlanden, 15^e Jaarboek uitgegeven door de Stichting Ons Erfdeel v.z.w., 1990, bl. 170-185, waarin de Vlaamse Hanze van Londen en de hanze van Sint-Omaars worden belicht. Op het einde van die bijdrage hebben we, op ruim één bladzijde (bl. 182-183), gewezen op de drie nieuwe gezichtspunten die hier uiteengezet worden.

⁸ Nu uitgegeven in C. WYFFELS en J. DE SMET, *De rekeningen van de stad Brugge (1280-1319). Eerste deel (1280-1302)*, 2 stukken, Brussel, 1965-1971.

⁹ Dit register is uitgegeven tot het jaar 1305 in C. WYFFELS, *Hanze*, 51-73.

Omaars leest en de Franse en Latijnse versies, vooral deze laatste, van de „statuten” van de Vlaamse hanze. De werkelijkheid was nochtans totaal anders.

Voor de hanze van Sint-Omaars¹⁰ zijn we dienaangaande goed ingelicht. Haar niet gedagtekende statuten, opgetekend kort voor 1240 maar vermoedelijk stammend uit de 12de eeuw, schilderen die hanze af als een volledig autonome vereniging (*confrarie*) opgericht door de kooplieden die handel dreven op Frankrijk en de Britse Eilanden. Aan haar hoofd stond een deken die de vergaderingen van de broeders leidde, waar beslissingen werden genomen en sancties opgelegd aan de leden schuldig bevonden aan inbreuken op de statuten. De vereniging bezat een eigen kas gespijsd met de intreegelden van de nieuwe leden.

Welnu, rond 1240 blijkt niets meer daarvan nog actueel te zijn. De hoofden van de hanze, dat waren toen twee meiers, werden door de stadsmagistraat benoemd. Het waren dus stadsbeamten. De lidgelden werden in de stadskas gestort. Het waren de schepenen die beslisten of iemand al dan niet tot de hanze werd toegelaten. Anderzijds vaardigden de schepenen ook verordeningen uit met betrekking tot de hanze. Op het stuk van de zelfstandigheid van de vereniging waren de vroegere statuten aldus volkomen voorbijgestreefd in 1240. De hanze was toen eenvoudig „geëtatiseerd”.

Een zelfde toestand treft man aan op het einde van de 13de eeuw in de Brugse afdeling van de Vlaamse hanze van Londen. De magistraat inde de toegangsgelden van de nieuwe leden en stortte ze in de stadskas. Ook de schepenen beslisten over de toetreding van nieuwe leden, waarvan de namen in de stadsrekeningen werden opgesomd in een speciale rubriek. In de Franse, d.i. de Brugse versie van de „statuten” van de Vlaamse hanze, beweerden de schepenen dat zij immer de intreegelden van de nieuwe leden die te Brugge tot de hanze toetraden hadden geïnd. Dat zal wel met de werkelijkheid overeenstemmen¹¹. Ik vermoed zelfs dat zulks reeds zo kan geweest zijn in de stedelijke „Brugse hanze”, vooraleer deze in de interstedelijke Vlaamse hanze werd opgenomen, vermoedelijk in het eerste vierde van de 13de eeuw.

Voor de andere steden die lid waren van de Vlaamse hanze en voor de hanze van Gent zijn er weinig of geen inlichtingen voorhanden. In de Latijnse versie van de „statuten” van de Vlaamse hanze, opgesteld door Ieper en de

¹⁰ Wat we hier over die hanze mededelen steunt volledig op onze bijdrage : *Hanse*. In bijlage vindt men er ook de tekst van de statuten.

¹¹ Zie VAN WERVEKE, „*Statuts*”, 319, § 10. Men hoort er de schepenen beweren *ke nous solions avoir par droit tout le p[our]fit de la hanse c'on gaagna à Bruges*. Op bl. 310, n. 1, geeft Van Werveke een andere interpretatie aan die passus : het zijn zeker de Brugse schepenen die spreken, doch de gelden in kwestie kwamen vóór 1285 ten goede aan de „groupe de marchands brugeois de la hanse”? Die weinig logische interpretatie berust ongetwijfeld op zijn foute mening dat de hanze immer een private vereniging is gebleven en dat de intreegelden eerst vanaf 1285 in de stadskas terecht kwamen. In feite gebeurde dit laatste reeds volgens de oudste bewaarde rekening in 1281-82.

steden die zich aan de Ieperse zijde hadden geschaard, staat dat de schepenen en raadslieden de bijdrage bepaalden die handwerkers aan het koopliedengild dienden te betalen vooraleer zij tot de hanze konden toegelaten worden¹². Voor Ieper zelf stelt men daarenboven vast dat de magistraat eveneens verordeningen uitvaardigde in verband met de werking van de hanze¹³, die aantonen dat deze in handen was van de stadsoverheid. Men heeft overigens sterk de indruk dat de Latijnse versie van de „statuten” van de Vlaamse hanze een toestand weerspiegelt die met opzet „verouderd” werd om een efficiënter tegenwicht te vormen voor de versie van Brugge, waarin tal van hervormingen werden voorgesteld, waarvan Ieper en haar aanhang niet wilden horen¹⁴.

Sinds wanneer hebben de stadsmagistraten zich met de hanzeverenigingen ingelaten door ze of volledig in handen te nemen of er minstens een zekere voogdij over uit te oefenen? Het is zeer waarschijnlijk dat zulks te Sint-Omaars reeds op het einde van de 12de eeuw is geschied, en te Brugge wellicht in het begin van de 13de, zodat de hanzen die het licht zagen van het einde der 12de eeuw af, reeds geen autonome organismen waren zoals hun voorgangsters. De vroegtijdigheid van die ontwikkeling is licht te begrijpen wanneer men bedenkt dat de leiding van de stedelijke hanzen aanvankelijk zeker berustte in de handen van de rijkste koopliedenfamilies, waaruit later de schepenen gerecruteerd werden. Aldus gaat de stichting van de Vlaamse hanze van Londen zeer waarschijnlijk terug op een initiatief van de magistraten der aangesloten steden.

De „etatisering” van de hanzen is overigens geen alleenstaand verschijnsel, maar dient gezien in het licht van het streven van de stadsmagistraten om alle private verenigingen nauwer aan hun gezag te onderwerpen. Men ziet ze inderdaad in die zin optreden tegen de koopliedengilden¹⁵, de godsdienstige broederschappen van ambachten¹⁶ en zelfs culturele verenigingen¹⁷.

¹² VAN WERVEKE, „Statuts”, 312, § 2, in fine.

¹³ Iemand die geen lid was van de hanze en naar Engeland toog of er zijn koopwaar heen stuurde liep de hoogste stedelijke boete van 50 lb. op; een hanzelid dat koopwaren van een buitenstaander naar Engeland voerde of zich associeerde met een buitenstaander liep dezelfde boete op en verloor daarenboven zijn lidmaatschap. Zie G. ESPINAS en H. PIRENNE, *Recueil de documents pour servir à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre* (Comm. roy. Hist., in-4°), Brussel, 1906-1924, III, 501, §§ 1 en 2 (z.d. einde 13de eeuw).

¹⁴ Aan Ieper kan men wellicht ook Rijsel toevoegen, waar vóór 1235 vier hanzegraven worden vermeld. Het waren toen stadsambtenaren die zich inlieten met de financiën van de stad. (H. VANDER LINDEN, *Les Guildes marchandes dans les Pays-Bas au moyen âge* (Univ. Gent, Werken uitgeg. Fac. Wijsb. en Lett., XV), Gent, 1896, 33. Wanneer men ziet wat te Brugge en Sint-Omaars gebeurd is, kan men in die hanzegraven oude hoofden van de autonome Rijselse hanze zien, die na de „etatisering” van de hanze stadsbeambten zijn geworden.

¹⁵ H. VANDER LINDEN, *Gildes*, 37.

¹⁶ Zo werden de entreegelden van de broederschappen der ledertouwers en kousscheppers te Brugge, op het einde der 13de eeuw, in de stadskas gestort. Zie C. WYFFELS, *De oorsprong der ambachten in Vlaanderen en Brabant* (Kon. Acad. Wet., Lett. en Sch. Kunsten v. België, Klasse Letteren, Verh., nr. 13), Brussel, 1951, 127. Er wordt aldaar ook verkeerdelijk gesproken

Het volgende aspect van de hanzen dat we wensen te behandelen betreft hun sociaal-economische samenstelling¹⁸.

De hanzen groepeerden de groothandelaars die bedrijvig waren in een of meer bepaalde buitenlandse gebieden. Men is het er immer over eens geweest om in die groothandelaars hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend, zeer rijke burgers van de Vlaamse steden te zien. Aldus schreef men de hanzen een strikt aristocratisch karakter toe. Pirenne heeft ze, in dat opzicht, treffend betiteld als „syndicats de capitalistes”. Ook werd gesproken over een streven van de rijke koopmangeslachten naar de feitelijke erfelijkheid van het lidmaatschap in hun kring, door middel van het laag houden van de intregelden voor kinderen van leden van de hanze en het buitensporig hoog opdrijven van het intregeld geëist van nieuwelingen. Aldus zag men de hanzen als zeer gesloten groeperingen, waarin alleen de rijke kooplui van de stad een plaatsje konden veroveren.

Die zienswijze werd hoofdzakelijk ingegeven door twee overwegingen. Vooreerst zag men de hanzen tegen de achtergrond van het gangbare, scherp afgetekende wit-zwart beeld van de sociale, economische en politieke structuur van de Vlaamse steden. Een nogal simplistische voorstelling waarin bijna uitsluitend de tegenstelling tussen extremen naar voor trad: het contrast tussen „groten” en „kleinen” (de „majores” en „minores” van de kroniekschrijvers), tussen „rijken” en „armen”, tussen „machtigen” en „onderdrukten”, tussen „patriciaat” en „volksklasse” of „gemeen”. De steden telden slechts twee sociale klassen. De groothandel was practisch volledig in handen van patriciërs, die ook het productieproces in de lakennijverheid in handen hadden¹⁹ en waarvan vertegenwoordigers de schepenbanken bezet hielden. Zo konden de leden van de hanzen natuurlijk niet anders dan tot het patriciaat behoren. En daar het exclusivisme van het patriciaat in de loop van de 13de eeuw hoe langer hoe scherper werd, dreigden de hanzen een monopolie te worden in de handen van enkele bevoorrechte families.

De tweede overweging die aan de grondslag lag van de opvatting dat de hanzen uitsluitend een aangelegenheid waren van zeer rijke handelaars, steunde op meer directe en concrete gegevens, namelijk de tarieven van de

over een broederschap der schoenmakers (*alutariorum*). Eigenlijk is *alutarius* de vertaling van *kousschepper*.

¹⁷ Dat was het geval te Doornik, waar de *assanlee de pui* door de overheid verboden werden in 1280: L. VERRIEST, *Les registres de justice dits Registres de la Loi*, in: Ann. Soc. Hist. et Archéol. de Tournai, IX, 1905, 349-350 en 393.

¹⁸ We verwijzen hier opnieuw naar onze bijdragen: *Hanse en Vlaamse Hanze*.

¹⁹ Een vaststelling (de koopman-ondernemer) die intussen naar het rijk der legenden is verwezen: A. DERVILLE, *Les draperies flamandes et artésiennes vers 1250-1350*, in: Revue du Nord, LIV, 1972, 353-370; G. DESPY, *Secteurs secondaire et tertiaire dans les villes des anciens Pays-Bas au XIII^e siècle: l'exemple de Michel Wichmar à Bruxelles*, in: Acta Historica Bruxelensia, IV, 1981, 147-165.

intreegelden die nieuwe leden dienden te betalen, meer bepaald in de Vlaamse hanze van Londen en de hanze van Sint-Omaars.

Tabel van de lidgelden in de Vlaamse hanze van Londen en in de hanze van Sint-Omaars en van de hanzerechten betaald aan het Mechelse koopliedengild

	Vlaamse hanze	Sint-Omaars		Mechelen
Kinderen van leden	Lb. 00-16-08	Voor 1263	Na 1263	Lb. 01-02-02 ² / ₃
Niet-handwerkers	Lb. 05-00-10	Lb. 02-07-09 ¹ / ₂	Lb. 01-13-04	
Handwerkers	Lb. 21-14-02 ¹	Lb. 11-02-02 ² / ₃	Lb. 17-15-06 ² / ₃	Lb. 02-04-05 ¹ / ₃

¹ Waarvan 16 lb. 13 s. 4 d. of 1 mark goud aan het koopliedengild. Volgens de Brugse stadsrekeningen betaalden handwerkers daarenboven nog eens 16 s. 8 d. par., t.t.z. het entreegeld voor kinderen van leden van de hanze ! (Zie WYFFELS, *Vlaamse Hanze*, 9). Dat was zeker niet statutair.

Het eerste wat daarbij opviel was het onderscheid gemaakt tussen kinderen van leden en kinderen van niet-leden²⁰. Aan de Vlaamse hanze van Londen betaalden de eersten slechts 5 s. sterling of 16 s. 8 d. par.²¹ ; de laatsten daarentegen 5 lb. 10 d. of, zo zij persoonlijk een handwerk hadden uitgeoefend, 21 lb. 14 s. 2 d. Van dit laatste bedrag ging weliswaar een groot gedeelte, namelijk 16 lb. 13 s. 4 d., naar het koopliedengild, waarvan zij voorafgaandelijk lid dienden te worden. Zij betaalden dit laatste bedrag dus niet aan de hanze, maar het betekende toch een buitengewoon zware last die zij te dragen hadden vooraleer er lid van te worden. Samengevat : 16 s. 8 d. voor kinderen van leden, 5 lb. 10 d. of 21 lb. 14 s. 2 d. voor kinderen van niet-leden : het verschil was niet alleen aanzienlijk, maar de laatste twee bedragen, vooral het laatste, waren buitengewoon zwaar.

We hebben daarnet, naast het eigenlijke hanzerecht, ook rekening gehouden met wat handwerkers aan het koopliedengild dienden te betalen vooraleer lid te kunnen worden van de hanze. Die verplichting bestond in alle steden die lid waren van de Vlaamse hanze, aangezien ze opgenomen is in beide versies van de „statuten”²². Voor Brugge vindt men ze ten andere toegepast voor nieuwe leden tussen 1281-1299²³. Buiten de voorafgaande betaling van een buitengewoon hoog lidgeld aan het koopliedengild, dienden handwerkers volgens de „statuten” daarenboven een jaar en dag hun handwerk te hebben verzaakt. Het past hier even stil te staan bij die handwerkers. Beide „statuten”

²⁰ De auteurs spreken van zoons van leden en niet-leden, als wanneer de teksten nimmer die restrictie maken ; zij vergeten dat de hanzen heel wat „koopvrouwen” onder hun leden telden : 10% onder de nieuwe leden van de Vlaamse Hanze te Brugge tussen 1281 en 1299.

²¹ In het vervolg worden de sterling bedragen in parisis munt omgezet. Het pond sterling stond in verhouding tot het pond parisis als 1 tot 3 ¹/₃.

²² Zie VAN WERVEKE, „Statuts”, 312, § 2, 317, § 5.

²³ Zie WYFFELS, *Vlaamse Hanze*, 9.

sommen bij wijze van voorbeeld dergelijke handwerkberoepen op. Het gaat om wolverlezers, wolslagers, wevers, volders, scheerders, ververs die blauwe nagels hebben omdat ze zelf verven, timmerlieden, schoenmakers, ketellappers, diegenen die met een els werkten, en diegenen die kaas en boter in stukken snijden om ze in het klein te verkopen. Aldus worden, op één uitzondering na, namelijk kleinhandelaars in kaas en boter, meestal handwerkers van lagere rang, vooral werkzaam in de lakennijverheid, genoemd ²⁴.

Die voorbeelden van handwerkambachten laten niet onmiddellijk toe ze met andere dergelijke ambachten aan te vullen en een enigszins volledige lijst aan te leggen. In feite ging het, in de geest van de „statuten”, minder om ambachten dan om handwerk in de letterlijke zin van het woord : werken met de handen, al dan niet door middel van een werktuig. Dit blijkt duidelijk uit een viertal voorbeelden uit de opsomming. In het ambacht van de ververs worden alleen de ververs met blauwe nagels bedoeld. Nu waren er inderdaad heel wat welgestelde ververs die niet persoonlijk verfden maar personeel daartoe in dienst hadden of alleen verfstoffen in het klein verhandelden. Alle lieden, tot wat ambacht ze behoorden, die met een els werkten, waren handwerkers. Kaas- en boterverkopers in het klein deden handwerk omdat ze met een mes boter en kaas in stukken sneden. Wolverlezers gebruikten vermoedelijk geen werktuig maar werkten met hun handen. Men notere tenslotte dat men sommige ambachten zeker moet beschouwen als integraal bestaand uit handwerkers, zoals die van de wevers, volders en scheerders. Daarentegen hadden diegenen die zich uitsluitend met kleinhandel bezig hielden, zoals meerseniers en kruideniers, niets met handwerk te zien. De wereld der ambachtlieden in de 13de-eeuwse steden was aldus grosso modo op te delen in twee sociale groepen : handwerkers en wat men middenstanders kan heten (d.w.z. diegenen die niet met hun handen werkten). De tweede groep was, blijkbaar ex officio, lid van het koopliedengild ; de eerste was ervan uitgesloten ²⁵.

Te Sint-Omaars waren de intregelden in zeker opzicht nog heel wat zwaarder dan in de steden van de Vlaamse hanze en dat voor beide categorieën

²⁴ Men kan daar aan toevoegen dat de Brugse schepenen ook de uitoefening van beroepen aanhalen waardoor hanzeleden hun hanzelidmaatschap verloren, namelijk de beroepen van kleermaker, makelaar, bewerker met de handen van schapevachten en pelsen, en van diegenen die wol en garen in het klein verkochten en koopwaren per pond wogen. (VAN WERVEKE, „Statuts”, 318, § 7). Onder die beroepen zijn de meeste onder het handwerk te rangschikken. Makelaars kwamen daar niet toe in aanmerking. De schepenen beschouwden de hier opgesomde beroepen misschien van een ander standpunt uit.

²⁵ Bij een vernieuwende studie van de stedelijke maatschappijen in de 13de eeuw zal met dit onderscheid stevig rekening dienen gehouden te worden. De steden leefden essentieel van handel en nijverheid en de stedelijke maatschappijen dienen van dat standpunt uit ontleed te worden i.p.v. de extreme simplificaties van contemporaine kroniekschrijvers over te nemen. Indien die vereenvoudigde voorstellingen een zekere steun vinden in feitelijke juridische onderscheiden (*hereditas, vir hereditarius*), dan laten ze slechts zeer weinig recht wedervaren aan de grote economische en sociale verscheidenheid.

van leden. Daar er in 1263 een tariefwijziging werd ingevoerd, geven we hier het oud en het nieuw tarief : kinderen van leden betaalden 2 lb. 7 s. 9 1/2 d. vóór en 1 lb. 13 s. 4 d. na 1263, aldus minstens dubbel zo veel als in de Vlaamse hanze, en alle anderen, zowel niet-handwerkers als handwerkers, 11 lb. 2 s. 2 2/3 d. vóór en 17 lb. 15 s. 6 2/3 d. na 1263.

Voor een andere stad, namelijk Mechelen, kennen we het tarief uit 1276 voor de kooplieden die zich naar Engeland begaven en die geen lid waren van het koopliedengild²⁶. Zij dienden het gild een hanzerecht te betalen van 1 lb. 2 s. 2 2/3 d. ; waren ze handwerker geweest (volders, wevers of andere „gemene” ambachtslieden (*ceteri fallacis officii*)) dan werd dat recht verdubbeld en bedroeg het dus 2 lb. 4 s. 5 1/3 d. Dit laatste bedrag was heel wat gematigder dan in de Vlaamse steden.

Indien de laagste bedragen, betaald door kinderen van hanzeleden, als erg bescheiden voorkomen, dan schijnen de hoogste werkelijk prohibitief. Men vergelijke ermede de gemiddelde prijs, in die tijd, van een laken (7 pond) of een ton wijn (12 pond). Voor 10 pond reeds kocht men een paard. In 1282 beliep de jaarwedde van de eerste klerk van de stad Brugge 80 pond en zijn voornaamste medewerker streek jaarlijks 36 pond op. Te Sint-Omaars verdiende een aardewerker jaarlijks 10 1/2 pond.

De conclusie lag dus voor de hand : alleen rijke lieden, d.w.z. behorend tot het patriciaat, konden zich de betaling van dergelijke hoge hanzerechten veroorloven.

Wat ziet men in de werkelijkheid ? Een lijst, die dagtekt van kort voor 1241, somt alle leden op van de hanze van Sint-Omaars, ten getale van 542. Men mag aannemen dat zij zowat 2.000 inwoners vertegenwoordigden, die leefden van de handel op Frankrijk en Engeland, wat vermoedelijk nagenoeg 10% uitmaakte van de totale bevolking, die toen wel niet veel meer dan 20.000 zielen zal geteld hebben. Onder de hanzeleden komen acht expliciet als dusdanig vermelde ambachtslieden voor, dus 1 1/2 % van het totaal²⁷. Onder de 1035 nieuwe leden, die zich tussen 1241 en 1306 lieten inschrijven, telt men er 51 of 5%²⁸. De studie van de familienamen leidde tot de bevinding dat meer dan de helft van de leden alleenstaanden waren, dat betekent lieden die niet

²⁶ H. JOOSEN, *Recueil de Documents relatifs à l'Histoire de l'Industrie drapière à Malines*, in : Hand. Kon. Comm. Gesch., XCIX, 1935, 402-404.

²⁷ Het ging om drie bakkers, een verver, een *anslagher* (tendeur), een meerseniër, een saaiwever en een viskoper. Zie WYFFELS, *Hanse*, 13.

²⁸ Namelijk tien meerseniërs, zeven kruideniërs, vier bakkers, vier houthandelaars, vier brouwers, drie ververs, drie zijdewevers, twee linnenwevers of -handelaars, twee viskopers, twee kouscheppers en een vertegenwoordiger van de beroepen van boterverkoper, scheerder, fabrikant van koffers, fabrikant of handelaar van kommen, pelswerker, zwaardveger, wolverkoper, goudsmid, aaltapper, timmerman. Daarenboven kent men het beroep van de vader van vijf nieuw ingeschrevenen : een verver, een scheerder, twee meerseniërs en een brouwer. (Zie WYFFELS, *Hanse*, 14).

behoorden tot geslachten van groothandelaars en die ook meestal geen kinderen waren van hanzeleden. Een groot gedeelte van die honderden kooplieden stamden ongetwijfeld rechtstreeks uit ambachtsmiddens of waren afstammelingen van ambachtslieden die zich hadden opgewerkt. Aldus putte de hanze voortdurend nieuwe leden uit het zogenaamde „gemeen”.

Tot een gelijkaardige vaststelling leidde de studie van de nieuwe leden van de Vlaamse hanze van Londen te Brugge. Tussen 1281 en 1299 zijn de toegangslijsten bewaard voor 11 dienstjaren, tijdens dewelke 199 nieuwe leden zich lieten inschrijven. Zeven onder hen oefenden, voor ze lid werden van de hanze, een handwerk uit en hebben tegelijkertijd de overeenstemmende buitengewoon hoge lidgelden aan het koopliedengild en aan de hanze betaald ²⁹. De grote meerderheid van de anderen waren poorters van blijkbaar bescheiden afkomst en met gering vermogen ³⁰. Aanvankelijk heb ik gemeend dat veel van die lui zich in de hanze lieten inschrijven zonder aan groothandel te doen, alleen om door te gaan als leden van de hogere stand. Uit latere opzoekingen is gebleken dat zij wel degelijk handel met Engeland hebben gedreven ³¹. Hoeveel groothandelaars waren te Brugge bij de hanze aangesloten? Steunend op een gemiddelde van 18 nieuwe leden per jaar (te Sint-Omaars bedroeg het jaargemiddelde 16) en een koopliedengeneratie geschat op dertig jaar, mag men aannemen dat de hanze te Brugge circa 550 leden telde. Zij vertegenwoordigden ruim 2.000 inwoners ; wat op een bevolking van ongeveer 35.000 zielen 6% uitmaakte. Die verhouding is heel wat lager dan te Sint-Omaars, waar ze 10% bedroeg. Men verlieze daarbij evenwel niet uit het oog dat het Brugse cijfer van 550 handelaars alleen slaat op diegenen die handel dreven met de Britse Eilanden en niet op diegenen die hun activiteit alleen in een andere richting uitoefenden, terwijl het voor Sint-Omaars ging om al diegenen die bedrijvig waren in Engeland en/of Frankrijk.

Uit dit alles mag men, meen ik, concluderen dat de tendens tot exclusivisme, die men afleidt uit de statuten van de hanzen, zeker niet tot resultaat

²⁹ Niets zegt dat ambachtslieden die lid werden van de hanze zonder tegelijkertijd lid te worden van het koopliedengild mits een buitengewoon hoog lidgeld, voordien ook geen handwerk hadden uitgevoerd. Zij konden immers vroeger reeds meer dan een jaar en dag het handwerk opgegeven hebben en lid geworden zijn van het koopliedengild. Dit kan uitleggen waarom bv. Brugse paternostermakers, waarvan men met reden aanneemt dat ze hun beroep met handwerk uitoefenden, toch slechts het lidgeld van de hanze betaalden, zonder meer.

³⁰ Van de volgende nieuwe leden, die geen kinderen waren van hanzeleden en dus 5 lb. 10 d. lidgeld betaalden, kent men het beroep : kruidenier, paternostermaker, brouwer, woekeraar, begijn, verver, lamminwerker, bakker, makelaar, meersenier, klerk, schoenmaker, hostelier (twee of drie), kousschepper (drie), wijntapper of wijnhandelaar (vier), drapier, lakensnijder of wolhandelaar (zes). De volgende waren kinderen van hanzeleden en betaalden aldus 16 s. 8 d. entreegeld : klerk, schoenmaker, hostelier (twee of een), wijntapper of wijnhandelaar (twee), drapier, lakensnijder of wolhandelaar (acht of zeven). WYFFELS, *Vlaamse Hanze*, 14-15.

³¹ C. WYFFELS, *Peiling naar de sociale stand van een aantal Brugse groothandelaars, inzonderheid op de Britse Eilanden (1270-1292)*, in : Album Jos. De Smet, Brugge, 1964, 365-379, zie bl. 377.

heeft gehad dat alleen rijke koopmangeslachten generatie na generatie de hanzen hebben gemonopoliseerd. Anderzijds bewijst het feit dat veel lieden van geringere afkomst, tot handwerkers toe, buitenlandse handel gingen drijven en de hoge hanzerechten konden betalen, dat in de Vlaamse steden ruime mogelijkheid bestond om zich op te werken en dat de rijkdom er meer verdeeld was dan tot nu toe aangenomen, m.a.w. dat er een belangrijke middenstand bestond, wat overigens de studie van andere bronnen ook aantoont.

Anders voorgesteld kan men zeggen dat de scheiding tussen de klasse der groothandelaars en die der ambachtslieden in de Vlaamse steden in werkelijkheid niet immer zeer scherp te trekken viel. Het volstond dat een ambachtsman zijn handwerk verzaakte na zich te hebben opgewerkt tot kleine ondernemer of kleinhandelaar en later een groothandel begon, opdat hij tot de hanze zou kunnen toetreden zonder van het lidmaatschap van zijn ambacht af te zien³². Veel ambachten konden aldus enkele groothandelaars tellen en men kon tegelijkertijd lid zijn van de hanze en van een ambacht. We denken daarbij vooral aan de ambachten der meerseniers, kruideniers, bakkers, brouwers, ververs, kousscheppers, wijntappers.

Aanvankelijk heb ik gemeend, en ik heb het ook geschreven, dat de Vlaamse hanze te Brugge eerst in de loop van de 13de eeuw „democratische” verschijnselen begon te vertonen. Doch aangezien blijkt dat die verschijnselen te Sint-Omaars over practisch de ganse 13de eeuw zijn waar te nemen, vraag ik mij af of het extreem sociaal en economisch exclusivisme in de hanzen wel ooit heeft bestaan. Men mag er zeker sterk aan twijfelen. Immers, indien een strekking van de rijke koopmangeslachten om zich de groothandel volledig te reserveren, ooit werkelijk aanwezig is geweest, dan kon zij zeker met de grootste doeltreffendheid worden gehanteerd van het ogenblik af dat de hanzen officiële instellingen waren geworden, beheerst door de patricische schepenbanken. En dat blijkt juist niet het geval te zijn geweest.

Een probleem waarvoor m.i. geen afdoende oplossing is gevonden betreft het waarom van de hanzeheffing en a fortiori van de bestaansreden van de hanzegroeperingen.

De vraag is wat de Vlaamse kooplieden heeft aangezet om, reeds vroeg (11de eeuw), op buitenlandse markten, van stads- en ook van landgenoten (Gent) een recht te heffen of pogen te heffen vooraleer hen toegang tot die markten te verschaffen.

Voor de beantwoording van die vraag laten de teksten ons in de steek. De statuten van de Vlaamse hanze van Londen en van de hanze van Sint-

³² Voor Sint-Omaars hebben we gewezen op bakkers en zijdevevers, leden van de hanze die, in weerwil van de stadsverordeningen, op die wijze het ambacht waren ontgroeid, maar als groothandelaars blijkbaar toch lid van het ambacht waren gebleven. Zie WYFFELS, *Hanse*, 16-17.

Omaars laten weinig of niets doorschemeren over de werking van die verenigingen in den vreemde. Toch werden verschillende verklaringen voorgesteld.

Men heeft de heffing van het hanzerecht in verband gebracht met de noodzaak voor de kooplieden om, wegens de heersende onveiligheid in de 10de en 11de eeuw, hun reizen naar buitenlandse markten in gewapende karavanen te organiseren³³. Ik zie niet in waarom de groothandelaars daartoe slechts eenmaal van de nieuwkomers in het buitenland dat recht zouden geïnd hebben, namelijk ter gelegenheid van hun eerste reis, als wanneer die onveiligheid natuurlijk bestendig was en dus ook de noodzaak om zich te veiligen. Ook is niet goed te begrijpen waarom Gentenaars met het oog op veilig reizen reeds voor 1127 van kooplui uit Sint-Omaars en later uit andere steden hanze poogden te heffen in verband met hun handel in het Rijnland³⁴, terwijl de kooplieden uit Sint-Omaars voor hun handel met Duitsland nooit onderling hanze geëist hebben³⁵. Ook vraagt men zich af waarom slechts hanze zou geheven zijn door kooplui van een stad voor handelsreizen naar bepaalde vreemde landen, maar niet naar andere. Men mag nochtans aannemen dat het in groep reizen in die tijd een zo gebiedende noodzaak was, dat enkele kooplieden van een stad, die dezelfde richting ugingen, zich spontaan aaneensloten. Tenslotte bedenke men dat het in feite eerder de koopliedengilden waren die het in gewapend verband reizen aan hun leden oplegden en organiseerden. Dit blijkt uit de 11de eeuwse statuten van het koopliedengild van Valenciën, die de gildeleden oplegden gewapend naar de vreemde markten te reizen³⁶. De passussen in dat statuut die betrekking hebben op *hansa*, bewijzen ten andere duidelijk dat hanzeheffing te Valenciën niets met het gewapend in groep reizen te zien had³⁷. Er wordt immers bepaald dat leden van het gild met de „hanseurs”, d.i. met de handelaars die hanze dienden te betalen aan het gild om tot de vreemde markten te worden toegelaten, geen handelsmaatschappijen mochten oprichten, noch hen toelaten tot het gild. Wat meteen betekent dat „hanseurs” zich niet konden aansluiten bij de reisgezelschappen die het gild organiseerde en dat zij tijdens hun gevaarlijke tochten op zichzelf waren aangewezen. Anderzijds vormden de „hanseurs” hoogst waarschijnlijk geen hanzevereniging. Er is in alle geval geen spoor van te vinden in de bronnen.

Een ander voor de hand liggend motief voor de oprichting van hanzen was de gemeenschappelijke bevordering en verdediging van de handelsbelangen

³³ VAN WERVEKE, „*Hansa*”, 37, roept dit nog in als een der vanzelfsprekende motieven van de oprichting der hanzen.

³⁴ *Ibidem*, 23-24.

³⁵ WYFFELS, *Hanse*, 30 en nota 80. Het gaat om de analyse van een akte van 25 mei 1306, waarin de gravin van Artois de hanze van Sint-Omaars ophief. Er wordt uitdrukkelijk in gezegd dat de hanze niet geheven werd op de handel met het Keizerrijk.

³⁶ H. CAFFIAUX, *Mémoires sur la charte de la frairie de la halle basse de Valenciennes (XI^e et XII^e siècles)*, in : Mém. Soc. nat. Antiq. France, 4^e s., VIII, 1877, 1-41, §§ 8, 9, 10, enz.

³⁷ *Ibidem*, §§ 34 en 65.

van de leden in het buitenland. Ongelukkig is daarover in de bronnen praktisch niets te vinden in tegenstelling tot de 13de-eeuwse groepering te Londen van de kooplieden uit Amiens, Corbie en Nesle en de Londense handelsnederzettingen van Duitse steden, die we hierboven even besproken hebben³⁸. Van Werveke wijst op dat stilzwijgen van de bronnen na lectuur van een door een Frans historicus geschreven maar niet gepubliceerde bijdrage³⁹. Achteraf heeft die historicus die bijdrage, juist voor zijn overlijden, uitgegeven⁴⁰.

Dit heeft Van Werveke aangezet om het probleem van het waarom van de hanzen te herzien en een nieuwe oplossing voor te stellen in zijn laatste opstel over de Vlaamse hanzen⁴¹. Hij gaat daarbij uit van de vaststelling dat de hoge tot zeer hoge intreegelden voor nieuwe leden die geen kinderen waren van hanzeleden, alleen tot doel konden hebben ongewensten zoveel mogelijk van bepaalde buitenlandse markten uit te sluiten. Dergelijk exclusivisme richtte zich in de eerste plaats tot stadsgenoten, maar eventueel ook, zoals in het geval van Gent, tot landgenoten uit andere steden. Volgens Van Werveke waren die ongewensten niemand anders dan potentiële concurrenten. Hanzen werden dus op een gegeven ogenblik door de groothandelaars opgericht met het oog op de beperking van de mededinging op bepaalde buitenlandse markten.

Over het exclusivisme van de hanzen binnen de stad, dat gesuggereerd wordt door de hoge intreegelden, werd hoger behandeld. De discriminerende werking van die lidgelden was sociaal-economisch weinig efficiënt in een latere periode (13de eeuw), en naar mijn mening ook niet doeltreffender daarvoor. Het lijkt me immers onwaarschijnlijk dat in de groeiperiode van de steden, toen de sociale klassen nog niet goed waren afgetekend, onder de groothandelaars zich reeds een uitgesproken strekking tot uitsluiting uit hun midden van nieuwe elementen zou hebben gemanifesteerd. En men kan zich moeilijk voorstellen dat, in het geval van Gent en Sint-Omaars, rond 1100, in een tijd van nog onbeperkte mogelijkheden voor de buitenlandse handel in het Rijnland, reeds concurrentie werende motieven de hanzeheffing door kooplui van Gent op die van Sint-Omaars zouden hebben ingegeven.

Dat de hoge rechten die dienden te worden betaald door kandidaat groothandelaars om toegang te verkrijgen tot een buitenlandse markt in zekere mate discriminerend werkten lijkt geen twijfel. Doch men kan zich de vraag stellen of dat exclusivisme niet een andere dan een sociale en concurrentie werende drijfveer kan gehad hebben, vooral in een vroeger stadium. We menen van wel.

³⁸ Zie hoger bl. 4-5.

³⁹ VAN WERVEKE, *Das Wesen*, 7.

⁴⁰ E. PERROY, *Le commerce anglo-flamand au XIII^e siècle : la Hanse flamande de Londres*, in : *Revue historique*, 252, 1974, 3-18.

⁴¹ Namelijk in het geciteerde artikel *Das Wesen*.

Het is bekend dat in de middeleeuwen, naast de onveiligheid van de wegen, een van de gevaren die kooplieden in den vreemde bestendig boven het hoofd hing, de aanhouding was van hun persoon en/of de inbeslagneming van hun goederen wegens niet betaalde schulden van medeburgers of landgenoten. Het was de toepassing van het principe van de collectieve solidariteit voor individuele schulden.

De kooplieden hebben natuurlijk gepoogd dit gevaar te weren. Het is pas in de 13de eeuw dat handelsvoorrechten hun aansprakelijkheid gingen beperken tot hun eigen schulden en die waarvoor ze borg waren. Voor de betrekkingen tussen Vlaanderen en Engeland is het oudste bekende dergelijke voorrecht dat voor Ieper, namelijk uit het jaar 1232. Voor andere Vlaamse steden kennen we dergelijke voorrechten voor de jaren 1259 (Gent), 1260 (Brugge), 1261 (Dowaai), 1265 (Sint-Omaars)⁴². In al de oudere in Engeland aan Vlaamse steden toegekende handelsprivileges, te beginnen met die van 1155-58 voor Sint-Omaars⁴³, ontbreekt het voorrecht betreffende de handels-schulden nog.

De bezoekers aan de jaarmarkten hebben ook een zelfde privilege verworven voor schulden door medeburgers aangegaan buiten de markt. Dat voorrecht op de foren klimt zeker op verre na niet op tot de ontstaansperiode van de oudste hanzen. Foren kwamen ook niet overal voor. In Duitsland ontstaan ze pas in de 13de eeuw. De eerste vermelding van de jaarmarkt van Frankfurt-am-Main dagtekt van 1227⁴⁴.

Het lijkt geen twijfel dat de kooplieden, van het begin af aan, hebben gepoogd, op de buitenlandse markten die van levensbelang waren voor de economie van de stad, de risico's van aanhouding van hun persoon en inbeslagneming van hun goederen wegens andermans schulden zoveel mogelijk door eigen middelen te beperken. Dit kon best worden bereikt door de toegang tot de buitenlandse markten te controleren, ten einde onvermogen avonturiers, die hun geluk in de groothandel beproefden, uit te sluiten. Het geschikte middel daartoe was een hoog toegangsrecht van de nieuwelingen, stads- of landgenoten, te eisen. Op die wijze verkregen de kooplieden een zekere waarborg dat de nieuw aangekomene bezittend was en dus solvabel.

Dergelijke gang van zaken legt dan ook beter uit dan het concurrentiemotief waarom hanzen in het buitenland zijn ontstaan en aldaar regelmatig vergaderden

⁴² E. PERROY, *Commerce*, 7. — In een dergelijke akte van 21 sept. 1277, verleend door Floris V, graaf van Holland, aan de handelaars van Hamburg, wordt het zo geformuleerd: *Item, nemo poterit arrestari, nec detineri, nec in persona, nec in bonis, nisi pro proprio debito suo*. Zie L. Ph. C. VAN DEN BERGH, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland (715-1299)*, Amsterdam, 1866-73, 2 vol., II, 141.

⁴³ L. DELISLE, *Recueil des actes de Henri II*, I, 173, n° LXXI.

⁴⁴ Zie in *La Foire* (Rec. Soc. Jean Bodin, V, Brussel, 1953) de bijdragen over de foren van Champagne, de Duitse en Zwitserse foren en de foren in het oude België, resp. van R.-H. BAUTIER, H. AMMAN, en J. A. VAN HOUTTE, o.a. bl. 121-122, 141-159, 179.

en, oorspronkelijk althans, over de intregelden beschikten. Vergaderingen en gelden dienden waarschijnlijk ter regeling van de moeilijkheden die ontstonden ingevolge aanhouding van leden en inbeslagneming van hun goederen ter gelegenheid van niet voldane schulden van andere kooplui.

Neemt men onze verklaring aan dan kan men de hanzeheffing in Vlaanderen, in oorsprong beschouwen als een verdedigingsmiddel van de groothandelaars tegen insolvente kooplui van eigen bodem op buitenlandse markten.